

תוכן העניינים

ט	אירועי רקע חשובים
יא	דרגות קצונה פולניות בתקופת מלחמת העולם השנייה
יב	דמויות ראשיות ומשניות
טו	מילון מונחים, קיצורים וראשי תיבות
כא	שלמי תודה
	פתח דבר: היכרות אקראית בנמל התעופה הבינלאומי של ורשה ותוצאותיה המפתיעות
1	
9	הקדמה: להידבר עם האויב הנאצי
9	שותפות גורל בעירבון מוגבל
17	האסיר החשוב ביותר בממלכה
19	האויב של חברי הוא חברי
26	הפיהרר מבקש "לסגור עסקה"
34	קלף המיקוח המרכזי של הרייך
41	סימביוזה מפתיעה קצרת מועד
44	הצעות חברות בעיצומו של מסע הרצח
52	חייו הכפולים של הפרופסור הנאמן

שער ראשון: בוגד שפל או גיבור על?

57	פרק א: מיהודי פולני פרובינציאלי לדיפלומט צ'יליאני
57	תחילת המסע הגדול
59	ויתור על השורשים

61	היכרות ראשונה עם ברלין
62	כישלון בעיר האורות ושיבה לפולין
65	עסקי הצלת היהודים וראשית הקשר עם הביון הנאצי
68	בחליפה דיפלומטית
71	פרק ב: מחולל נסים בוורשה הכבושה
71	מילוט מגיהנום כטיול תענוגות
72	הקאמבק הגדול בצרפת
76	המשרד ברחוב פראסקטי
79	הדרך לחופש עברה בשטח האויב
85	אנשי הגסטפו נזרקו לרחוב
87	לידת הטנדם המופלא של "נמר" ו"שועל"
90	"עשיתי משהו למען פולין"
92	פרק ג: האיש החזק בבוקרשט הפשיסטית
92	מלחמות הפולנים על אדמת רומניה
99	הבריחה מוורשה
102	המתחרה הפולני והקשר הבולגרי שלו
106	שלום מאולץ שבא אל קצו
109	המעבר לטורקיה
110	"הלשכה הפולנית" בשגרירות צ'ילה
117	פרק ד: בסיס מבצעי ומשא ומתן חשאי על גדות הבוספורוס
117	בחצר האחורית של המלחמה הגדולה
119	"מאבק גלוי וציני"
126	בין פושעים ומרגלים נאצים
128	"פעולות בהנחיית הממשלה הפולנית"
132	פרק ה: חשדות, היערכות לסיכול וחטיפה באיסטנבול
132	תחילת המצוד הגדול
136	היעד למעקב ממלון "אמבסדור"
139	שותף על הכוונת
140	"יהודי קטן, ערמומי ונבל"
146	האסירים המוזרים של מחנה המעצר בלטרון
150	השלב האחרון במאבק על גורלו של "ליס"
156	הזיכוי מארכיון הגסטפו

157	התרופה למכה שלא עזרה
160	המיזם הרגיש ביותר
162	"הטורקים שיחקו מדהים!"
165	הרמזים שביומן השגריר
168	הטיסה האצילית

172	פרק ו: פרסום, חקירה ומוות מסתורי בחולות חיפה
172	סנסציה עולמית
175	העציר הסודי "פי"
178	יצירת המיתוס של "סוכן העל הנאצי"
184	קולו של אנליסט מודיעיני הקורא במדבר
186	החברים מנסים לעזור
190	חלל אלמוני בארץ האבות
194	"עניין פולני פנימי"

שער שני: עילוי מודיעיני או סדיסט מתועב?

201	פרק ז: הפיכת הצר בלונדון בחסות השירות הבריטי
201	אימת הקהילה הפולנית בפלשתינה
204	סודו של החדר בִּי בבית החולים וסטמינסטר
210	"הקרדינל האפור" של צבא פולין הגולה
214	הנפילה מן האולימפוס הלונדוני

פרק ח: גלות מצרים, "התרסקות" מקצועית והיעלמות

221	בערפל ההיסטוריה
221	חוקר המרגלים המבוקש ביותר במזרח התיכון
225	הניצול משיירת קיי-אם-אף 25-איי
227	"קפטן דאנלופ" מסרב לכתב דוחות
231	"תכנן-על שקשריו עם ארגוננו באו אל קצם"
233	חיים ללא שאיפות

שער שלישי: העולם אחרי סמסון ואדוורד

- 241 **פרק ט: מאבק על העזבון של "ליס"**
241 צבא קטן במזוודת עור גדולה
243 מושבר דיפלומטי פולני-טורקי סביב חלוקת הרכוש היהודי
247 עו"ד פלורין כותב לגנרל גירסל

פרק י: גורל הדמויות המשניות בפרשה בצל התהליכים

- 250 **שעיצבו אותה**
250 כרוניקה של פיאסקו מדיני, פוליטי ואישי
258 חיפוש נואש אחר פרטנר פולני
267 הבוגדים הנבגדים
272 לשמור על "פרופיל נמוך"

- 278 **אחרית דבר**
278 טרגדיה מושלמת של הגיבורים הלא-מושלמים
283 לא כאיש אחד
285 ריאליסטים שפויים ב"ג'ונגל" האירופי
292 מורשת תוקידידס

- 295 **מקורות וביבליוגרפיה**

- 319 **מפתח המקומות**

- 325 **מפתח השמות**

מיהודי פולני פרובינציאלי לדיפלומט צ'יליאני

תחילת המסע הגדול

"הוא לא פחד מדבר וצעד באומץ מסביב לעולם", שר הזמר היהודי-הפולני הנודע אדם אַסטון באחד הלהיטים הגדולים ביותר של הזמר הפולני, "זַאקוֹחְנִי זְלוֹדְן'יי" (הגנב המאוהב). שיר זה כבש את רחבות הריקודים ואת בימות המסעדות בפולין בשנת 1938.¹ קרוב לוודאי שמילותיו היו מוכרות לגיבור הספר הזה, סמסון מיקיצ'ינסקי, ודומה כי הוא יכול היה לאמץ אותן כמוטו המתאר את דרך חייו באופן מדויק להפליא.

ילדותו ונעוריו של סמסון לוטים בערפל ההיסטוריה. איש מאלה שזכו להכירו לא ראה מסמך רשמי כלשהו שיעיד על מקום לידתו ועל מוצאו הלאומי. רק בראשית 1941, בחקירתו הראשונה שנערכה בפלשתינה, גילה מיקיצ'ינסקי לחוקרו כי הוא נולד במקום שנקרא בּוֹצ'קִי, בנובמבר 1895, ובהמשך עבר למוסקווה, ולמד שם משפטים כשלוש שנים וחצי.² עדות לקונית זו יש בה כדי ללמדנו שלושה דברים חשובים על האיש שמסר אותה. הראשון שבהם קשור למקום לידתו. בּוֹצ'קִי היא עיירה קטנה הממוקמת בשטחיה המזרחיים של פולין שעד 1918 נכללו בגבולות האימפריה הרוסית. בזכות עובדה זו, רבים מתושבי האזור דיברו לא רק פולנית, אלא גם רוסית, מה שכנראה סייע למעבר הגיבור שלנו למוסקווה.

הדבר החשוב השני שאנו למדים מעדותו של מיקיצ'ינסקי על חייו המוקדמים, הוא מוצאו היהודי. אף כי הוא עצמו לא דיבר בחקירתו על יהדותו והחקירה כולה התנהלה בפולנית, האזכור של בּוֹצ'קִי מעיד כי נולד במקום שבשלהי המאה

1 "Robert i Bertrand"

2 פרוטוקול לא מתוארך מחקירתו של סמסון מיקיצ'ינסקי, HIA, 800/41/0/-/141 Folder 7,

התשע-עשרה נחשב למרכז יהודי ותורני חשוב;³ ויתרה מזאת: שם המשפחה מייקיצ'נסקי נמצא בספר הקהילה היהודית של סְמֵיאָטֵיץ' או סֵימֵיאָטֵיץ' – אף היא עיירה מזרח-פולנית קטנה השוכנת אך כשלושים קילומטרים צפונית-מזרחית לבוצ'קי.⁴ כך שבוודאות מדובר באדם ממוצא יהודי.

הדבר החשוב השלישי שמייקיצ'נסקי גילה לחוקרו על ילדותו ונעוריו הוא שהמצב הכלכלי של משפחתו היה מצוין. רק משפחה יהודית אמידה מאוד הייתה מסוגלת הן להקנות לבנה השכלה כללית ברמה שתבטיח את קבלתו ללימודי משפטים במוסקווה – חרף המגבלה החמורה על מספר היהודים שלמדו שם במוסדות להשכלה הגבוהה – והן לממן את שהייתו כסטודנט באחת הערים היקרות של רוסיה במשך שלוש שנים וחצי. מעניין לציין בהקשר זה כי הספר של קהילת סמֵיאָטֵיץ', שכבר הוזכר לעיל, חושף כי משפחה יהודייה ושמה מייקיצ'נסקי נמנתה עם עשירי הקהילה, בזכות עיסוקה בסחר יערות ובחכירת אחוזות.⁵ לא מן הנמנע אפוא שסמסון הצעיר היה נצר לאותה משפחה, שהרי כאמור עיירת מולדתו בוצ'קי שוכנת בקרבת סמֵיאָטֵיץ'.

על המשך חייו ברוסיה גילה מייקיצ'נסקי באותה חקירה בפלשתינה כי לימודי המשפטים שלו נקטעו בשלב מסוים לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה; הוא גויס לחיל התותחנים של הצבא הצארי ונשלח אל החזית.⁶ משתמע מכך כי לא השלים את חוק לימודיו ולכן לא הוסמך כמשפטן. על מעמדו של סמסון בצבא ומעשיו בשלהי מלחמת העולם הראשונה טען כעבור כחמישה עשורים קצין המודיעין הפולני הגולה, לדיסלס מיכניביץ', כי הגיע לדרגת קצין. הוא זכה כביכול לאותות הצטיינות על לחימתו הנועזת, לרבות הצלב היוקרתי של גאורגי הקדוש, שרק יהודים מעטים, כדוגמת יוסף טרומפלדור, זכו לקבלו. באוקטובר 1917 אף פיקד על סוללת תותחים שהגנה על ארמון החורף – מקום מושבה של ממשלת רוסיה בסנקט-פטרבורג הבירה – בעת המרד המפורסם שחוללה מפלגת הבולשביקים בראשות ולדימיר לנין, שזכה בהמשך לתואר "מהפכת אוקטובר". מיכניביץ' גם ידע לספר כי בעקבות הצלחת המרד, מייקיצ'נסקי, שלא הזדהה עם המורדים, נמלט לאוקראינה, חבר שם אל צבאו של האנרכיסט המפורסם נְסְטֹור מְאָכְנוּ ובהמשך אל "הצבא הלבן" האנטי-מהפכני של הגנרל אנטון דְנִיקֵין. לאחר כישלון המסע של דניקין למוסקווה, טען מיכניביץ', סמסון מצא את עצמו

3 "Boćki – Historia społeczności" 3

4 סוקניק ואחרים, קהילת סמֵיאָטֵיץ', עמ' 135, 290.

5 שם, עמ' 135.

6 פרוטוקול לא מתוארך מחקירתו של סמסון מייקיצ'נסקי, HIA, 800/41/0/-/141 Folder 7,

בחצי האי קרים, ומשם הפליג, בחברת פליטים רוסים רבים, לאיסטנבול, בירת האימפריה העות'מאנית.⁷

הבעיה של העדות הזאת, וגם של שאר העדויות בספרו של מיכניביץ', היא חוסר עיגון במקורות הניתנים לבדיקה. לכן, ייתכן מאוד כי מדובר בפרי דמיונו הפרוע של הגולה הפולני, או של מי שכתב בשמו, שנועד לקדם את מכירת ספרו. מיקיצי'נסקי עצמו דיגל בחקירתו על מעלליו בצבא הצארי ובתקופת המרד הבולשביקי, הקדיש מילים בודדות בלבד לשירותו אצל דניקין ולא הזכיר כלל את בריחתו, כביכול, מחצי האי קרים לאיסטנבול.⁸ ניכר מדוח החקירה כי חוקרו לא עשה כל מאמץ לשחזר את קורותיו לפני צאתו לגלות, והסיבה האפשרית לכך עוד תידון בהמשך.

ויתור על השורשים

על אף הביקורת המוצדקת על ספרו של מיכניביץ', חייבים להודות כי לפחות לגבי פרט אחד בביוגרפיה של מיקיצי'נסקי הוא צדק בהחלט: חוסר הזיקה של סמסון ליהדות. הוריו, כך סיפר מיכניביץ', דיברו בביתם רוסית ופולנית בלבד, ובנם הצעיר, שבילה את התקופה המעצבת בחייו במוסקווה, כבר לא חש כל זיקה לעמו.⁹ ניתן לשער בסבירות גבוהה כי לימודי המשפטים באוניברסיטה הרוסית, השירות בצבא הרוסי בתקופת המלחמה ובהמשך גם ההצטרפות לצבא האנטי-מהפכני של דניקין אך חיזקו את נטיית מיקיצי'נסקי להתכחש לשורשיו היהודיים. מבחור יהודי פרובינציאלי הוא נהפך לתושב של אחת הערים הרוסיות המרכזיות, בעל השכלה חילונית גבוהה ומשתתף פעיל באירועי המפתח הצבאיים והפוליטיים שזעזעו את רוסיה ואת העולם כולו בראשית המאה העשרים.

מפנה זה בהגדרתו העצמית של מיקיצי'נסקי גרם בהמשך לבלבול בקרב הזרים שהכירוהו באשר לזהותו הלאומית. כך, סוכנה החשאי אײ/אײץ׳-2 של שלוחת האס-או-אי באיסטנבול טען בדצמבר 1940 – כנראה, על סמך התרשמות אישית – כי מיקיצי'נסקי "נולד ברוסיה וגדל שם כאדם רוסי".¹⁰ מחלקת המודיעין במטה הפיקוד העליון של צבא פולין הגולה, שהייתה ידועה גם כמחלקה מספר שתיים,

Michniewicz, *Operation Haifa*, pp. 14-20 7

פרוטוקול לא מתוארך מחקירתו של סמסון מיקיצי'נסקי, HIA, 800/41/0/-/141 Folder 7, Scan 000967 8

Michniewicz, *Operation Haifa*, p. 41 9

דיווח לא מתוארך וללא כותרת של הסוכן A/H.2, סוף דצמבר 1940, TNA, HS 4/213, 10

או "הדוויקה" בפי הפולנים, סירבה אף היא להגדיר את מיקיצ'ינסקי כפולני, אם כי גם הבינה כי אינו באמת רוסי. בסיכום "פרשת הריגול" שלו, שנכתב באפריל 1941, פסקה המחלקה כי מדובר ב"ז'יד", כלומר יהודי, שלפי מקום לידתו וחינוכו אינו יכול להיחשב לאזרח פולין.¹¹ לעמדה זו היה שותף מיכל סוקולניצקי, דיפלומט פולני ותיק שבתקופת מלחמת העולם השנייה כיהן כשגריר ארצו בטורקיה. בהערות לדז'יניק אַנְקֶרְסְקִי (יומן אנקרה) שלו שפרסם ב-1965 – טען סוקולניצקי כי "מיקיצ'ינסקי, לכאורה ממוצא רוסי וקצין 'לבן', היה למעשה יהודי רוסי או ליטאי".¹² עמדתו זו נטמעה בהמשך בהיסטוריוגרפיה הפולנית של מלחמת העולם השנייה ושרדה עד לראשית המאה ה-21.¹³ אך היו בקרב הפולנים הגולים גם כאלה שלא הסכימו עם הקביעה שלפיה למיקיצ'ינסקי לא הייתה כל זיקה לפולין. לראיה, מחבר הדיווח המפורט על מיקיצ'ינסקי, שראה אור לאחר מלחמת העולם השנייה ושומר כיום בארכיון הפולני בברוקלין, טען כי בשלב מתקדם יותר בחייו האיש פעל ללא כל קושי בקרב החוגים הפולניים, בפולין גופא ומחוצה לה, ולכן, מבחינת המדווח, לא היה כל ספק כי מדובר ב"יהודי פולני".¹⁴

מכל מקום, כאמור, אף פולני בן תקופתו של מיקיצ'ינסקי שמסר עדות עליו לא התלבט לגבי מוצאו היהודי. המקורות הארכיוניים שעומדים לרשותנו כיום אינם מכילים את תיאורו החיצוני, אך הפרסומים הפולניים השונים על אודותיו מחזרו במשך עשרות שנים דיוקן מילולי שיוחס לו והוא בעל "ניחוח" אנטישמי שניכר היטב. כך, למשל, תיאר אותו בכיר המודיעין של המחתרת הפולנית, פולקובניק אירנֶק-אוסמַצְקִי, ותיאורו זה הועתק אחר כך על ידי היסטוריונים פולנים כדוגמת אולְגֵיֶרְד טְרֶלְצְקִי: "מיקיצ'ינסקי היה אדם גבה קומה, רחב כתפיים, בעל תווי פנים גסות, עיניים בולטות ושפתיים נפולות, [מה ש]יצר רושם כללי דוחה".¹⁵

לצערנו, אין ביכולתנו לאמת תיאור זה באמצעות תמונה כלשהי של סמסון. שכן, התמונה היחידה שכנראה מיוחסת לו הופיעה ב-1969, בלא ציון מפורש שהמדובר בו, בעמוד השער של הספר על אודותיו פרי עטו של לדיסלס מיכניביץ';

11 דיווחה של האקספוזיטורה טָה (טורקיה) "סיכום פרשת הריגול של סמסון מיקיצ'ינסקי", 2 באפריל 1941, HIA, 800/41/0/-/141 Folder 7, Scan 000941.

12 Sokolnicki, *Dziennik Ankariski*, p. 161

13 ראו למשל: הערה מס' 200 לאסופת המסמכים שגיבש ד"ר צייחובסקי, Ciechanowski, *Polsko-Brytyjska współpraca*, p. 155; Giedroyc, *Autobiografia na cztery ręce*, p. 101; Wilamowski, *Honor, zdrada, kaźń*, p. 83

14 נספח לדיווח לא מתוארך בעל הכותרת "מיקיצ'ינסקי סמסון", JPIA, Archiwum Osobowe, .NZ 154, Sygn. 658

15 Iranek-Osmecki, *Wspomnienia oficera*, p. 187; Terlecki, *Szkice i polemiki*, p. 279